

Юрій Юрчак, викладач кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Андрій Білорус, доцент кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Роман Мішенюк, доцент кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОТИДІЇ У СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ ТА ДО ПОЧАТКУ НОВОГО ЧАСУ

Досліджено, як проводилась інформаційно-психологічна протидія серед військ та населення противника від стародавнього світу до початку нового часу. Проаналізовано пропагандистські стратегії і методи, що використовувалися державами під час конфліктів. Дослідження охоплює роль засобів масової інформації, їх вплив на мораль військових і цивільного населення, а також ефективність цих заходів. Фактично, інформаційний вплив на широку аудиторію спостерігався протягом всієї історії суспільства, з різними періодами інтенсивності й організаційним рівнем застосування. У цей період відбулися значні зміни в організації інформаційної війни та пропаганди, розвитку їхніх методів і форм, а також зростання їхньої важливості, що стали очевидними. Стаття вносить унікальний вклад у розуміння застосування інформаційної війни у військовій стратегії підкреслює важливість зміцнення національної безпеки України, особливо враховуючи унікальні потреби Державної прикордонної служби. У статті представлено різноманітні погляди на поняття гібридної війни, висвітлено її ключові особливості та розглянуто питання захисту національних інтересів на державному кордоні. Автори наголошують, що інформаційно-психологічна пропаганда була важливою складовою військових стратегій з давніх часів до середньовіччя, впливаючи на моральний стан та поведінку як військових, так і цивільного населення. Згідно з дослідженням, ефективність такої пропаганди полягає у її здатності пристосовуватися до змінних обставин та потреб аудиторії, а також у використанні новітніх методів і засобів масової інформації. Автори статті закликають до подальшого вивчення пропаганди як інструмента війни та її впливу на сучасні конфлікти.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України; збройна агресія; інформаційна складова війни; гібридна війна; безпека державного кордону; національна безпека; інформаційно-психологічна пропаганда.

Лит. 17.

Yuriy Yurchak, Lecturer of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine

Andriy Bilorus, Associate Professor of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine

Roman Misheniuk, Associate Professor of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine

SPECIFICITY OF INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL COUNTERACTION IN THE ANCIENT WORLD AND BEFORE THE BEGINNING OF THE NEW TIME

It has been studied how informational and psychological countermeasures were carried out among the enemy's troops and population from the ancient world to the beginning of the new era. Propaganda strategies and methods used by states during conflicts are analyzed. The study covers the role of the mass media, their impact on military and civilian morale, and the effectiveness of these interventions. In fact, informational influence on a wide audience has been observed throughout the history of society, with different periods of intensity and organizational levels of application. During this period, there were significant changes in the organization of information warfare and propaganda, the development of their methods and forms, as well as the growth of their importance, which became obvious. The article makes a unique contribution to the understanding of the use of information warfare in military strategy and emphasizes the importance of strengthening the national security of Ukraine, especially considering the unique needs of the State Border Service. The article presents various views on the concept of hybrid warfare, highlights its key features, and considers the issue of protecting national interests at the state border. The authors emphasize that information and psychological propaganda were an important component of military strategies from ancient times to the Middle Ages, influencing the morale and behavior of both the military and the civilian population. According to the study, the effectiveness of such propaganda lies in its ability to adapt

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОТИДІЇ У СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ ТА ДО ПОЧАТКУ НОВОГО ЧАСУ

to changing circumstances and audience needs, as well as in the use of the latest methods and media. The authors of the article call for further study of propaganda as a tool of war and its impact on modern conflicts.

Keywords: *State Border Service of Ukraine; armed aggression; informational component of war; hybrid warfare; security of the state border; National security; information and psychological propaganda.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах роль та значення інформаційного фактору у житті країни різко зростає. Інформаційне середовище може прискорювати або сповільнювати розвиток усіх сфер суспільного життя, зокрема процесів, що пов'язані з безпекою державного кордону.

Від початку російської агресії загрози національній безпеці України, особливо інформаційного характеру, вийшли на передній план, що стає особливо небезпечним у період бойових дій. З 2014 р., коли Росія почала агресію проти України, відбулися суттєві зміни в цьому аспекті. Починаючи з 24 лютого 2022 р., значення цих питань для безпеки державного кордону та забезпечення обороноздатності країни ще більше зросло.

Державна прикордонна служба України відповідає за охорону державного кордону та захист інтересів України в прилеглих морських територіях, включаючи виключну економічну зону [12]. Збройне вторгнення країни-агресора змусило Україну захищати свій державний кордон в умовах війни, яка почалася з гібридних дій на сході та півдні країни. Агресія загрожує національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України. Під час бойових дій було знищено або захоплено значну частину прикордонної інфраструктури. У цій боротьбі Державна прикордонна служба України відіграє ключову роль у відновленні суверенітету та територіальної цілісності країни.

З огляду на це пріоритетним завданням є визначення методів, які дозволять Державній прикордонній службі України ефективно виконувати свої функції, виявлення та подолання проблем у сфері захисту національних інтересів на державному кордоні, а також впровадження сучасних наукових підходів у цій галузі. Сьогодні ці завдання видаються необхідними, оскільки ефективна і добре забезпечена робота Державної прикордонної служби України є надзвичайно важливою для захисту національних інтересів країни.

Питання гібридної війни набуло особливої гостроти після початку російської агресії проти України у 2014 р. Гібридна війна – це новітня стратегія ведення бойових дій, що поєднує військові, політичні, економічні, соціальні, інформаційні та інші методи для досягнення військово-політичних цілей. Це інноваційна військова стратегія, що виходить за рамки звичайного збройного конфлікту та передбачає використання не лише військових ресурсів.

Проте гібридні війни, що поєднують різні методи впливу, включаючи кібератаки, стають все

більш поширеними та несуть загрозу глобальній безпеці. На відміну від традиційних збройних конфліктів, гібридні війни розгортаються на різних фронтах, включаючи цифровий простір, що вимагає розробки нових оборонних стратегій та інструментів. Незважаючи на свою актуальність, гібридна війна залишається однією з найменш досліджених форм ведення бойових дій.

Специфіка проведення інформаційно-психологічної протидії серед військ та населення противника у період стародавнього світу в епоху середньовіччя полягають у вивченні стратегій та методів пропаганди, які використовувалися воюючими сторонами. Основна увага зосереджена на вивченні тактик розповсюдження інформації, психологічного впливу на війська та цивільне населення ворога, а також ефективності цих зусиль у контексті військових і політичних цілей. Стаття висвітлює використання різних засобів масової інформації, включаючи пресу, листівки, а також аналізує вплив пропаганди на моральний дух військовослужбовців і населення, на перебіг війни загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження та публікації аналізують вплив гібридної війни на різні аспекти військової діяльності, зокрема на планування та виконання операцій, трансформацію політичних, стратегічних та тактичних підходів, а також на принципи і практику застосування військової сили. Сучасна гібридна війна трансформує військову стратегію та тактику, привертаючи увагу науковців, політиків і світової спільноти, стурбованої збереженням територіальної цілісності України.

Ведення війни Росією суттєво відрізняється від методів, характерних для збройних конфліктів ХХІ ст. Ця особливість привертає значну увагу дослідників та викликає жвавий інтерес у наукових колах.

Проблему гібридної війни досліджували Д. Купрієнко, А. Братко, В. Торічний, Т. Білецька, Ю. Івашков та інші вчені [17; 3].

Питання протидії ворожому інформаційно-психологічному впливу на прикордонників під час інформаційної війни було предметом дослідження В. Демського, О. Пархомова. Вони вивчали негативний інформаційно-психологічний вплив, враховували вплив соціуму на особистість [4; 16].

Методи педагогічної роботи для протидії інформаційним атакам на прикордонників під час війни досліджували В. Журавель, С. Бурбела [6].

Наша розвідка розкриває історичний експерс, який проводиться у часи стародавнього світу в

епоху середньовіччя, особливості ведення інформаційно-психологічної пропаганди серед збройних формувань та цивільного населення противника розкриває аналіз пропагандистських стратегій і методів, застосованих воюючими сторонами проти один одного під час конфлікту.

Метою статті є розкриття специфіки ведення інформаційно-психологічної протидії у часи стародавнього світу та до початку нового часу серед військ та цивільного населення, детальний аналіз і порівняння пропагандистських кампаній, що були проведені, з метою виявлення їхніх особливостей, тактик і ефективності. Основна увага приділяється дослідженню методів психологічного впливу на військовослужбовців і цивільне населення противника, а також оцінці впливу цих зусиль на хід війни та моральний дух залучених сторін.

Виклад основного матеріалу. Люди від давніх часів зрозуміли важливість впливу на психіку солдатів під час військових конфліктів. Найдавнішим методом впливу на ворога було не застосування бойових засобів, а залякування, демонструючи (іноді показну) бойову міць, з метою послаблення його психологічного стану. Біблійна історія про Гедеона оповідає, як він використовував різноманітні хитрощі, щоб здобути перемогу над чисельнішим ворожим військом. Одного разу він разом з трьомастами воїнами наблизився до табору противника і, застосовуючи труби, глечики, світильники та крики, настільки налякав вороже військо, що воно розгубилося, піддалося паніці, і солдати почали нападати один на одного.

Китайський воєначальник Сунь-Цзи, що жив наприкінці VI – на початку V ст. до нашої ери, вважав, що найвища форма перемоги – це здобути її без битви. У стародавній китайській військовій історії найбільшу повагу викликали саме ті полководці, які досягали успіху у такий спосіб [15].

Протягом історії китайського військового мистецтва подібні тактики використовувалися як у внутрішніх конфліктах, так і під час повстань. Наприклад, наприкінці Суйської династії під час правління імператора Ян-Ді (605–616) одне з повстань набуло загрозливих масштабів. Проти повстанців був посланий полководець, який спробував придушити їх жорстокими методами, що лише призвело до ще більшого спалаху протесту. Згодом Ян-Ді передав це завдання іншому своєму полководцю, Лі Юаню, який з плином часу став засновником династії Тан.

Лі Юань усвідомлював, що повстання було спричинене жорстокістю Ян-Ді та його деспотичним правлінням. Замість ведення боїв, він вжив усіх необхідних заходів, щоб за допомогою певних благ переконати повстанців припинити заколот, що йому й вдалося, і, отже, повстання було припинене без війни. Також Лі Юань, прагнучи повалити

династію Суй і захопити владу, здобув підтримку серед населення, оскільки жорстоке придушення повстання викликало б ненависть не до Ян-Ді, а до того, хто здійснив придушення.

Стародавні володарі та воєначальники прагнули підкорити ворога, уникаючи бою, за допомогою трьох методів. Передусім, мудрого управління, поліпшення добробуту країни та мирних досягнень свого народу. По-друге, розумний підхід до супротивника полягає у прояві уваги та поваги до його прагнень і потреб, а також у врахуванні його інтересів. Третє, завдяки військово-стратегічним діям у поєднанні з поширенням інформації, противник усвідомлював безглуздість подальшого опору. Стародавні правителі та воєначальники намагалися впливати на свідомість супротивника, щоб здобути перемогу без кровопролиття. Важливу роль у цьому відігравав інформаційний аспект. Повідомлення про культурний і політичний престиж країни, мудру та доброзичливу політику стосовно супротивника, а також про стратегічне ослаблення ворога поширювалися всіма можливими способами.

У давнину китайці розробили цілу систему прийомів, які успішно застосовували у військовій та політичній діяльності. Ці прийоми, відомі сьогодні як “стратегеми”, становлять витончені схеми прихованого впливу та маніпулювання поведінкою опонентів. Кожна стратегема, виражена влучним афоризмом (наприклад, “На сході шуміти, на заході наступати” або “Прикрасити сухі дерева штучними квітами”), дозволяла ввести ворога в оману, замаскувати свої справжні наміри та дії, і так здобути перемогу з мінімальними втратами.

Історичні хроніки рясніють свідченнями спроб впливу на бойовий дух супротивника. Ще Сунь-Цзи у своєму “Трактаті про військово мистецтво” узагальнив багатотисячолітній досвід послаблення моралі ворога для досягнення перемоги. Він навчав:

Знищуйте все позитивне в країні вашого ворога.
Залучайте впливових осіб супротивника до злочинної діяльності.

Підривайте їхню репутацію та викривайте в потрібний момент.

Використовуйте найпідліших і найогидніших людей.

Провокуйте конфлікти та розбрат серед громадян ворожої країни.

Налаштовуйте молодь проти старших.
Перешкоджайте роботі уряду всіма можливими способами.

Заважайте забезпеченню та організації армії.
Відволікайте воїнів ворога безглуздими піснями та музикою.

Знецінюйте волю, традиції та віру їхніх богів.
Відправляйте жінок легкої поведінки для сприяння моральному розкладанню.

Будьте щедрими в пропозиціях і подарунках для

отримання інформації та залучення спільників.

Не економте ні грошей, ні обіцянок, оскільки вони приносять великі вигоди.

На думку Сунь-Цзи, одним із найефективніших способів психологічного впливу є дезінформація. Він зазначав: “Війна – це мистецтво обману. Тому, якщо ти здатен на щось, показуй супротивнику, що ти цього не можеш; якщо користуєшся певними ресурсами, демонструй, що не користуєшся ними; якщо ти знаходишся поруч, роби вигляд, що ти далеко; якщо ти далеко, показуй, що ти близько...” [15].

У книзі китайського історика і письменника Ло Гуаньчжуна “Троєцарство” наведено текст документа, створеного близько 200 року, відомого в історіографії як “Прокламація 200 року н. е.”. У ньому говориться: “Цао Цао та його однодумці, керуючись почуттям великого обов’язку, звертаються до всього Піднебесного. Лиходій Дун Чжо вчиняє злочини проти Неба і руйнує землю. Він убив імператора, знищує державу, ганьбить палац і мучить народ. Жорстокий і нелюдяний, він винний у багатьох підлих діях. Ми отримали секретний наказ від нинішнього імператора зібрати військо. Присягаємося очистити імперію від розбійників. Сподіваємося, що ви також зберете свої сили, щоб разом з нами висловити справедливий гнів, підтримати імператора і врятувати народ. Виступайте негайно після отримання цього заклик”.

Оглядаючи цей документ через призму сучасної методології психологічної боротьби, можна виділити такі ключові моменти:

- наведено характеристику ворога;
- звернення до звичайних людей як до найкращих представників нації;
- висловлено явну симпатію до простих людей;
- підкреслено підтримку правителя;
- позитивно оцінено силу та моральний дух власного війська;
- заклик до народу діяти єдино та попередження про відповідальність за незаконні вчинки;
- практичні поради та заклики пов’язані з релігійними переконаннями населення.

Під час проведення інформаційних акцій було використано метод дезінформації. Події 1312 р. до н. е. демонструють, як хети, застосувавши дезінформацію, успішно провели несподівану атаку на єгипетське військо під командуванням фараона Рамзеса II біля фортеці Кадеш. У результаті цього єгиптяни були змушені відмовитися від штурму Кадеша і повернутися до Єгипту [5].

Зразковим майстром дезінформації у Стародавній Греції можна назвати спартанського царя та стратега Лісандра. Він збільшив платню веслярам на своїх кораблях удвічі та поширив серед афінян чутку, що вони отримають таку ж винагороду, якщо перейдуть до нього на службу. Це призвело

до масового переходу афінських моряків-найманців на бік Лісандра. Врешті-решт, афіняни втратили більшість своїх веслярів, що дало змогу спартанцям отримати контроль над морем без жодного бою. Лісандр, відомий своїм висловом: “Де не вистачає лівової шкури, там треба пришити лисячу”, підкреслював важливість використання хитрощів, коли сила не приносить результатів.

Перський полководець Ксеркс, готуючись до вторгнення в Грецію, свідомо використав дезінформацію як стратегічний інструмент. Він поширив легенду про неймовірну кількість своїх воїнів, стверджуючи, що їхні стріли, випущені одночасно, затьмарять сонце. Ця художня гіпербола була розрахована на створення максимального психологічного ефекту на супротивника.

Цей історичний період відзначається також найдавнішими свідченнями застосування писемності для інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПО), спрямованих на провокування конфліктів у ворожому таборі. Грецький історик Геродот датує один з таких випадків 480 р. до н. е. і описує, як Фемістокл залишив напис на камені біля джерела питної води, який потім прочитали іонійці. У написі містився заклик до іонійців зрадити Ксеркса та перейти на бік греків, або ж, принаймні, ухилитися від активної участі у бойових діях. Геродот зазначає, що цей пропагандистський хід миг мати подвійний ефект: або іонійці перейдуть на бік еллінів, або Ксеркс, дізнавшись про такі заклики, засумнівається у їхній лояльності та не буде покладатися на них у вирішальних битвах, що значно послабить його військо.

Під час греко-перських воєн театр став ареною політичної боротьби, де вистави використовувалися для пропаганди, а опоненти активно протидіяли таким спробам. Мистецтво, зокрема художня література й ораторське мистецтво, активно використовувалося для просування інтересів різних політичних груп. Драматургія Софокла та Фемістокла (якому приписують авторство вищезгаданого напису) сприяла консолідації грецьких полісів перед загрозою перського завоювання. Тема “східного питання” також знайшла відображення в ораторському мистецтві. Так, промови Демосфена (“Філіппіки”) викривали загрозу тиранії з боку Македонії, тоді як Сократ, навпаки, агітував за Філіппа. Ці дві постаті стали символами розвитку риторики в Греції, що мало значний вплив на формування теорії пропаганди [2].

Історичні записи Плутарха містять ще один приклад ІПО того часу. Під час походу на Індію у 326 р. до н. е. Олександр Македонський, зіткнувшись із виснаженням своїх військ, вдався до хитрощів, щоб уникнути переслідування під час відступу. Він наказав залишити на місці табору зразки зброї та амуніції гігантських розмірів, створюючи

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОТИДІЇ У СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ ТА ДО ПОЧАТКУ НОВОГО ЧАСУ

ілюзію, що його воїни – велетні. Цей психологічний трюк досяг мети: цар індусів Таксил, отримавши від розвідників знайдені зразки, відмовився від переслідування [9].

Ще з античних часів інформаційно-психологічні операції (ІПО) стали невід'ємною частиною воєнної стратегії. Вони використовувалися для деморалізації ворога, підняття бойового духу власних військ та формування позитивної громадської думки як на своїй території, так і на ворожій. Серед поширених методів ІПО були залякування ворога демонстрацією сили, використання письмових джерел для поширення пропаганди та розпалювання конфліктів між союзниками ворога. У цей період війни почали розглядатися як поєднання бойових дій і психологічної боротьби. Цілеспрямоване використання слова для послаблення бойового потенціалу противника стало важливим елементом військового мистецтва вже на його ранніх етапах.

Отже, вже в давнину зароджувалися ключові елементи та напрями інформаційно-психологічного впливу, спрямованого на послаблення морального духу ворога, натхнення власних військ та формування сприятливої громадської думки як на своїй, так і на ворожій території. Поширеними методами ІПО того часу були: демонстрація власної могутності, використання письмових джерел, експлуатація розбіжностей у таборі супротивника та розкол його союзів. Війни почали поділятися на бойові та не бойові. Свідоме використання слова для зниження бойового потенціалу ворога через ІПО стало одним з перших етапів розвитку військового мистецтва.

З давніх-давен військова хитрість була невід'ємною частиною військової справи, поступово розвиваючись від простих прийомів до складних стратегій, що знайшли відображення у військовій теорії та практиці видатних полководців.

У Середньовіччі інформаційно-психологічна боротьба набула нових форм, спираючись на досвід античних, китайських та індійських мислителів. Арабські халіфи та татаро-монгольські завойовники зробили значний внесок у розвиток методів впливу на моральний дух противника.

Монгольські завоювання, що охопили майже всі значущі регіони світу, окрім Західної Європи, яскраво демонструють ефективність інформаційної війни (ІВ). Монголи майстерно використовували різноманітні прийоми ІВ, зокрема акції інформаційно-психологічного впливу (АІВ), спрямовані на деморалізацію супротивника ще до початку бойових дій. Поширення чуток про жорстокість та кровожерливість монгольських воїнів, про неминучу розправу над тими, хто чинитиме опір, про продажність чиновників та зраду полководців, про неспроможність правителів протистояти монголь-

ській армії – все це підривало волю до опору та сприяло успіху монгольських завоювань.

З одного боку, ці чутки мали під собою певні підстави, проте з іншого, якщо супротивник виявляв бажання співпрацювати та мав необхідні технічні або управлінські здібності, до нього ставилися досить прихильно [5].

Поширена думка, що успіхи Чингізхана базувалися на чисельній перевазі його кінноти. Проте аналіз тогочасної демографічної ситуації вказує, що монгольське військо не мало значної чисельної переваги над супротивниками, які населяли густозаселені регіони навколо Монголії. Секрет перемог Чингізхана полягав у високій мобільності його військ, ефективній розвідці та широкому використанні передових для того часу військових технологій.

У 1245 р. чернець Платон Карпіні, посланець папи Інокентія IV, здійснив подорож до Монголії. У своєму звіті він детально описав військові звичаї монголів, підкреслюючи їхню хитрість та стратегічний підхід до бою. Платон Карпіні зазначає, що монгольські воєначальники не брали безпосередньої участі в сутичках, а керували військом здалеку, оточені отроками та жінками, які, ймовірно, виконували роль радників і спостерігачів. Іноді татари та монголи вдаються до хитрощів, щоб обдурити ворога: вони роблять опудала вершників та виставляють їх напоказ. Попереду себе женуть загін полонених та представників інших народів, серед яких можуть бути і свої. Одночасно інші загопи татаро-монголів непомітно для ворога обходять його з флангів, оточуючи та замикаючи у кільце. Потім вони одночасно атакують з усіх боків. Навіть якщо їх чисельно менше, оточеному противнику здається, що їх дуже багато. Зокрема, коли вони бачать оточення воєначальника: юнаків, жінок, коней та муляжі, які видаються за воїнів, – супротивника охоплює жах і паніка.

Монгольська пропаганда, що досягла вершин майстерності, успішно використовувалася для підриву морального духу ворога. Наприклад, протягом тривалого завоювання Південного Китаю (1234–1271), монголи зуміли деморалізувати величезну армію держави Сун, поширюючи чутки про зраду уряду. Щоб надати цим чуткам правдоподібності, монгольські агенти підкупили високопоставленого чиновника, а потім самі ж викрили його зраду.

Негативний вплив татаро-монгольських військ на моральний стан ворога та населення досягався застосуванням прийомів пропаганди, які сьогодні називають маскувальними пропагандистськими матеріалами. Цей прийом у психологічній війні, коли джерело інформації приховане або фальсифіковане, відомий як чорна пропаганда.

Після рішучої перемоги над угорцями та їхніми союзниками у битві на річці Шайо в березні 1241 р., монгольські завойовники захопили серед іншого і королівську печатку. Skorиставшись цим, Батий наказав полоненим, які вмiли писати, скласти від імені короля Бели указ угорською мовою. Його копії, скріплені захопленою печаткою, були розіслані по всій країні, яку монголи ще не повністю підкорили.

Тридцятирічна війна (1618–1648), перша загальноєвропейська війна, стала каталізатором еволюції пропаганди. Католицький габсбурзький блок та антигабсбурзька протестантська коаліція активно застосовували різноманітні методи воєнного та психологічного впливу на ворожі війська та цивільне населення для досягнення своїх політичних цілей. Розвиток гравюри сприяв масовому поширенню ілюстрованих листівок, які використовувалися, зокрема, для інформування про актуальні події. Феодальна епоха, що завершилася антифеодальними селянськими війнами, також внесла свій вклад у розвиток інформаційно-психологічного впливу, збагативши його новими формами та методами. З часом пропаганда стала більш цілеспрямованою, використовуючи ідеологічні теми для розпалювання суперечностей серед населення ворожої країни. Це призвело до деморалізації військ супротивника та залучення прихильників серед місцевих жителів.

До кінця феодальної епохи пропагандисти усвідомили важливість поширення матеріалів, орієнтованих на конкретну аудиторію, з метою досягнення максимального інформаційно-психологічного впливу. Для цього почали активно використовувати графічне оформлення, яке робило тексти зрозумілішими та легко запам'ятовуваними.

У Середньовіччі релігійні ідеї відігравали значну роль в інформаційно-психологічному забезпеченні війн, особливо хрестових походів. Офіційно ці походи, підтримані європейськими феодалами та освячені Папою Римським, мали на меті звільнення Єрусалиму. Однак ця версія приховувала справжні мотиви – прагнення до багатств Сходу і загарбницькі цілі світської та церковної влади.

Під час хрестових походів, паралельно з релігійною пропагандою, що зображала війни як священні, активно застосовувалися методи, які згодом стали класичними інструментами психологічної війни. Серед них можна виділити: поширення чуток про жорстокість ворога з метою його дискредитації, провокування конфліктів між східними державами, відлучення від церкви та прокляття, заборону на поховання на загальних цвинтарях та інші.

У XIV–XVII ст. єзуїти, орден з майже 300 тисячами активних членів (порівняно з 25 мільйонами населення Європи), контролювали політику більшості європейських урядів. Вони досягли значних успіхів у боротьбі з опонентами, використовуючи не лише систематичний моральний тиск, а й інно-

ваційні методи пропаганди, такі як листівки та лозунги. Крім того, орден ретельно готував своїх членів для дискредитації супротивників як у воєнний, так і у мирний час. Ця діяльність здійснювалася через спеціальні структури, відомі як “ради за чистоту релігії та боротьбу з еретизмом”.

Мусульманські завойовники активно використовували релігійні канони, тримаючи своїх підданих у постійному стані “священної війни” (джихад, газават). У цьому протистоянні з іновірцями застосовувалися як непримиренні догми, так і тактичні хитрощі. Тим, кого хотіли повернути в іслам, пропонувалися різноманітні привілеї, включаючи звільнення від податків або рабства.

Отже, інформаційно-психологічні протиборства мають глибоке історичне коріння, що сягає витоків людства. Вони активно застосовувалися у військовій сфері протягом століть. З часом арсенал ІПСП значно розширився та урізноманітнівся, включивши такі методи, як дезінформація, поширення чуток, друкована пропаганда та інші.

Використання пропаганди для послаблення військової потужності супротивника є давньою тактикою, що сягає корінням ще рабовласницьких часів, коли військові завдання вперше були розділені на бойові та небойові (пропагандистські та психологічні) методи.

У стародавні часи технічні засоби для ведення пропаганди були обмежені. Люди використовували написи на каменях, деревах, будівлях і поширювали чулки. Пізніше з'явилися “підкидні листи”. З розвитком друкарства для пропаганди почали використовувати друковані матеріали.

У середині XV ст. Йоганн Гутенберг здійснив революцію в інформаційному світі, винайшовши книгодрукування. Це відкриття мало величезне значення, яке першим усвідомило духовенство, використовуючи друкарський верстат для поширення релігійної літератури. Проте, лише через півстоліття винахід Гутенберга став незамінним інструментом інформаційної революції. До 1500 р. у понад 200 містах діяло понад 1100 друкарень, які випустили 36 тисяч різних книг загальним накладом 12 мільйонів примірників [14].

У протистоянні католицизму та протестантизму література відігравала важливу роль. Епоха Реформації породила хвилю сатиричної антикатолицької пропаганди. Видатні гуманісти, такі як Еразм Роттердамський та Ульріх фон Гуттен, разом зі своїми послідовниками, гостро критикували старий порядок у своїх творах. У XVI ст. двоє авторів значно перевершували своїх сучасників за кількістю видань та впливом – світський письменник і гуманіст Еразм Роттердамський та реформатор церкви Мартін Лютер. Спеціалізовані друкарні були зайняті переважно друком їхніх праць.

Зважаючи на важливість друкованих видань у формуванні суспільної думки, німецький релігійний діяч Канізіус у XVI ст. зазначав, що успіх про-

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОТИДІЇ У СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ ТА ДО ПОЧАТКУ НОВОГО ЧАСУ

тостояння між католицизмом та протестантизмом значною мірою залежить від контролю над друкарнями та розповсюдження пропагандистської літератури. Він підкреслював, що в Німеччині один письменник має більшу цінність, ніж десять професорів. Щоб протидіяти цьому, Канізіус запропонував заснувати спеціальний заклад освіти для підготовки католицьких публіцистів. Він також розробив детальні пропагандистські катехізиси, які мали вивчатися щороку в усіх школах та університетах.

Однак церква чудово розуміла не тільки важливість пропаганди у книгодрукуванні, але й небезпеку, яку вона несла для домінуючої ідеології.

У 1518 р., після публікації Мартіном Лютером своїх 95 тез, релігійні конфлікти в Європі загострилися. Це призвело до посилення цензури в більшості європейських країн, а покарання за публікацію заборонених книг стали надзвичайно суворими. Наприклад, у 1527 р. в Лейпцигу книговидавець Ганца Гергота стратили за подібний злочин. Внаслідок запровадження цензури з'явилися офіційні переліки заборонених книг, перший з яких, що згодом регулярно доповнювався, був опублікований за наказом німецького імператора Карла V у 1524 р.

Тридентський собор 1559 р. ухвалив “Індекс заборонених книг”, який став потужним інструментом протидії протестантизму. Список забороненої літератури постійно розширювався, включаючи навіть твори, які раніше отримали схвалення від католицької церкви. Примітно, що Папа Павло IV наказав додати до індексу власну книгу, написану до його обрання на папський престол.

У 1529 р. нідерландський уряд запровадив сувору цензуру друкованої продукції. Відтепер кожна книга мала отримати офіційний дозвіл перед публікацією. Видавець, які наважувалися обійти цю вимогу, ризикували зіткнутися з жакливими карами – від фізичного каліцтва до тортур. У 1538 р. в Нідерландах було заборонено ввозити книги без спеціального дозволу, а через шість років, у 1544 р., було видано едикт, який забороняв друкувати книги іноземними мовами, зокрема, іспанською, англійською, італійською та іншими, незрозумілими місцевому населенню. Імперські обмеження щодо релігійної свободи досягли піку у 1550 р. з виданням “Вічного едикту”, також відомого як “Кривавий плакат”. Цей едикт, продовжуючи тенденцію посилення репресій, розпочату едиктом 1546 р., під страхом смертної кари забороняв будь-яку діяльність, пов'язану з еретичними книгами, включаючи їх виробництво, продаж, читання та тлумачення Біблії.

У XVII ст. Англія переживала справжній бум політичної літератури. Із загальної кількості 50 тисяч друкованих видань, значну частину становили книги, брошури та листівки суспільно-полі-

тичного спрямування. Це свідчить про зростання інтересу до політичних питань серед населення, що, у свою чергу, спонукало уряд до посилення контролю над друкарським словом. У 1637 р. сумнозвісний “Закон про цензуру”, ухвалений “Зірковою палатою”, занурив англійську друковану книгу у найтемніші часи своєї історії. Однак проти цього акта свавілля та цензури загалом рішуче виступив видатний поет, революціонер і громадський діяч Джон Мільтон, чий голос став символом боротьби за свободу слова у середині XVII ст. У 1644 р. Джон Мільтон виголосив у парламенті знамениту промову “Ареопагітика”, яка стала поворотним моментом у боротьбі за свободу слова. Він рішуче виступив проти державної цензури, вимагаючи скасування попереднього обмеження публікацій. Ця промова мала величезний вплив не лише на Англію, а й на всю Європу, і її принципи згодом лягли в основу конституційного права на свободу друку у багатьох демократичних країнах світу.

Починаючи з XVII ст., періодичні видання стали потужним інструментом формування громадської думки. До цього, в середньовіччі, інформація поширювалася переважно через усні розповіді та листи, які передавалися солдатами, купцями, ченцями, проповідниками та іншими мандрівниками. У XVI ст. у Венеції публікували важливі новини, вивішуючи їх на площах. Ці рукописні повідомлення мали велику цінність для людей того часу. Венеціанський уряд, з метою інформування своїх послів про світові події, збирав та поширював серед них різноманітні новини. Ці урядові зведення копіювалися для приватних осіб за невелику плату – “газету” (звідси й походить термін “газета”). Під час війни між Венецією та Туреччиною наприкінці XV – початку XVI ст., за наказом влади, у Венеції почала виходити щомісячна рукописна газета, яку публічно зачитували на площах.

У XV ст. в Німеччині зародилися перші прообрази сучасних газет у вигляді рукописних періодичних видань. До середини XVI ст. вже сформувалася професія газетяра, який збирав інформацію з листів та інших джерел, створював рукописні газети та продавав їх. Із розвитком поштового зв'язку поштмейстери почали обмінюватися цими рукописними газетами, розширюючи у такий спосіб їхню аудиторію та географію поширення.

У XVI ст. новини розліталися Європою з таких міст, як Венеція, Аугсбург, Віттенберг, Франкфурт-на-Майні, Кельн, Антверпен та Гаага. Роль перших газет виконували так звані “Летючі листки” – провісники сучасних друкованих медіа.

Незважаючи на те, що перші друковані газети почали регулярно з'являтися в Німеччині, Європа не може претендувати на винахід цього формату. Відомо, що ще в XIV ст. в Китаї випускалася газета “Столичний кур'єр”, надрукована на дерев'яних

таблицях. Епоха Реформації породила величезний потік короткотривалих друкованих видань – від листків до актуальних публіцистичних трактатів, авторами яких були, зокрема, М. Лютер і Т. Мюнцер. З 1609 р. почала регулярно виходити газета “Авізо”. У Франції періодичні видання розпочалися з “Газети” у 1631 р. В Англії перші друковані газети “Інформатор” і “Новини” з’явилися у другій половині XVII ст. У 1665 р. було засновано видання, яке спочатку мало назву “Оксфордська газета”, а пізніше було перейменовано на “Лондонську газету”.

Важливим поворотним моментом у розвитку масової пропаганди як серед прихильників, так і опонентів, стала французька революція кінця XVIII ст. Саме з цього часу пропаганда, спрямована на війська та населення противника, почала набувати сучасних рис, а її форми та методи зазнали стрімкого розвитку.

Успіх військових операцій завжди залежав не лише від сили зброї, а й від майстерності володіння інформацією. Видатні полководці минулого, як і наші предки, розуміли важливість пропаганди та вміли ефективно протидіяти ворожим інформаційним атакам, нейтралізуючи їх або завдаючи контрударів [13].

У 1708 р., під час Північної війни, російський друкар, який працював в амстердамській друкарні Яна Тіссена, вирушив до Росії з усім обладнанням. Однак у Гданську його захопили шведи, які використали друкарське обладнання для друкування звернень до росіян кириличним шрифтом. Того ж року Петро I видає указ, спрямований на протидію поширенню чуток та дезінформації. Він наказує не вірити подібним листам і повідомленням, а тих, у кого вони виявляться, затримувати та допитувати про джерело їх отримання. Російський цар наголошує на важливості виявлення та затримання всіх осіб, причетних до поширення подібних матеріалів, та їх доставки до Росії.

У першій половині XIX ст. виникає новий тип документа – листівка-перепустка, яка поєднувала в собі пропагандистське звернення та юридичні гарантії для тих, хто вирішує здатися у полон. Одночасно з цим починає практикуватися зворотний відпуск військовополонених.

Українське козацтво зробило вагомий внесок у розвиток інформаційно-психологічної боротьби, майстерно використовуючи “військові хитрощі” як невід’ємну складову своєї військової майстерності.

З військової спадщини українського козацтва, інформаційно-психологічні операції (ІПО) збагачуються унікальними тактичними прийомами. Ці прийоми, що мають виразний національний характер, використовуються як складова військово-психологічного супроводу бойових дій та належать до категорії “військових хитрощів”, які застосовуються

як на полі бою, так і в районах ведення воєнних дій [7].

Запорозькі козаки надавали великого значення громадській думці про справедливість своїх лідерів та дисципліну війська. Будь-який злочин проти місцевого населення суворо карався перед потерпілими. Під час військових дій категорично заборонялися алкоголь, контакти з жінками, зловживання податками та, особливо, грабунок населення. Щодо ворожих сил, здійснювалася інформаційна кампанія, спрямована на гуманне ставлення до полонених та роз’яснення умов переходу на бік запорізького війська, як окремих вояків, так і цілих підрозділів. Кобзарі відігравали ключову роль у просуванні інтересів запоріжців, використовуючи емоційно доступну форму, яку можна назвати “заходами консолідуючої пропаганди” сучасною мовою.

Запорозькі козаки активно використовували психологічну війну, зокрема листи з образами та звинуваченнями на адресу керівництва ворожих держав. Така практика була спрямована не лише проти турецького султана, а й проти польського короля, російського царя та навіть римського Папи. Немає підтверджень про доставку листів та отримання відповідей на них, проте такі дії суттєво підірвали довіру до командування серед солдатів противника. Водночас, подібні заходи позитивно впливали на морально-психологічний стан власних військ та населення.

У 1533 р. Остафій Дашкович, який обіймав посади старости Черкас і Канева, розробив новаторський військовий трактат, адресований польському королю Сигізмунду I. Цей документ, відомий як “Проект оборони України та створення регулярної прикордонної служби”, можна вважати першим українським військовим трактатом. Крім інших своїх талантів, Дашкович володів татарською мовою, що дозволяло йому, під час частих розвідувальних вилазок, залишатися непоміченим у ворожому таборі. Татари вважали його за свого, а він, використовуючи отриману інформацію, завдавав їм нищівних поразок.

Князь Дмитро Вишневецький, відомий також як Байда, уславився не тільки військовими перемогами. Яскравим прикладом його дипломатичного хисту став похід 1553 р. Очолити невеликий козацький загін, він вирушив до самого Константинополя, прагнучи домовитися з турецьким султаном про припинення набігів на українські землі. Хоча результат переговорів залишився таємницею, відомо, що Вишневецький повернувся з щедрими дарами та почестями від султана, що свідчить про його значний вплив та авторитет. У другій половині XVI ст. народна дума, зафіксована у рукописі професора Краківської академії Матвія Пійонтка, вже містить свідчення про застосування психологічних тактик у міжнародних відносинах:

“В Царгороді на риночку
Ой п’є Байда мед-горілочку;
Ой п’є Байда – та не день не два,
Не одну нічку та годиничку,
Цар турецький до нього присилає,
Байду до себе підмовляє:
Ой ти, Байдо, ти славносенький!
Візьми в мене ти царівноньку,
Будеш паном на всю Україноньку!”

Ще тоді Вишневецький надавав великого значення моральному стану військ противника. Це підтверджують його слова про те, як він успішно відбив 24-денну облогу свого міста на Хортиці кримським ханом Девлет-Гіреєм, завдавши значних втрат ворогу та змусивши його відступити з ганьбою [1].

Северин Наливайко, ще за життя овіяний легендами, був видатною постаттю козацької доби. Народжений у першій половині XVI ст., майбутній гетьман здобув освіту в престижній Острозькій академії. Про молоді роки Наливайко згадував так: “З юних літ служив під орудою багатьох козацьких гетьманів, на багатьох землях ворожих зазнав козацького хліба”. У вересні 1594 р. козаки під його керівництвом оволоділи могутньою фортецею Тячин на Придністров’ї. Під час цього походу було знищено місто Яси, де захоплено значну кількість зброї та провіанту. Цей успіх призвів до зміщення протурецького лідера Молдови, що стало потужним стратегічним ударом по політичних колах Туреччини. У спогадах могильовського старости М. Халецького про осінній штурм міста 1595 р. козаками Наливайка описано майстерне використання психологічних тактик. Спочатку козаки застосували артилерійський обстріл, а потім, підвізши під одну з веж два вози з порохом і продовжуючи обстріл, створили ілюзію неминучого вибуху. Цей маневр викликав паніку серед захисників міста, більшість з яких покинули свої позиції. У результаті козаки легко захопили Могильов, одне з найбільших міст тогочасної Литви і України [10].

Через деякий час литовські війська спробували відвоювати місто, але козаки, створивши мобільний табір, відступили. Наливайко відходив організовано, прикриваючись щільним вогнем, не вступаючи у відкритий бій, завдаючи значної шкоди литовцям, які не могли йому нічого протиставити. Ефективні операції козаків проти чисельно переважного ворога були можливі завдяки продуманій розвідці та контррозвідці, майстерному збору й аналізу даних, а також поширенню дезінформації. Сучасники відзначали, що Наливайко нікому не довіряв свої плани, навіть найближчим соратникам. Він сам говорив, що давно б перестав мандрувати світом, якби хтось знав його справжні наміри.

Під час визвольної війни Богдана Хмельницького, окрім звичайних військових тактик, козаки

вдавалися до психологічного впливу на противника. Наприклад, Гнат Хоткевич згадує випадок, коли Хмельницький навмисно затягував переговори на два тижні, чекаючи на основні татарські сили, хоча прибув лише невеликий їх загін. Богдан Хмельницький, вдаючись до військової хитрості, підіслав до поляків козака, перевдягненого священником. Той під тортурами “зівнявся”, що Хмельницький зобов’язався платити ханові щорічну данину, за що отримав 40-тисячне татарське військо. Наступного ранку частина козаків, замотавши голови чалмами та змішавшись із татарами Карабіш-мурзи, з криками “Алла-алла!” атакували ворожий табір. Цей маневр був розрахований на те, щоб створити враження наступу величезної татарської армії чисельністю 40 тисяч. Хитрощі виявилися успішними. Поляки на власні очі переконалися в правдивості слів попа, що призвело до паніки в польському війську. Однак, можливо, не стільки паніка, скільки дезорганізація стали вирішальним фактором [11].

Безумовно, поняття “психологічна боротьба” у ті часи ще не існувало, а використовували термін “військові хитрощі”. Однак для козаків психологічний вплив на супротивника завжди був невід’ємною складовою військового мистецтва.

Висновки. У статті стверджується, що інформаційно-психологічні операції були ключовим елементом військової тактики від античності до початку нового часу, формуючи настрій і дії як солдатів, так і цивільних. Стаття підкреслює великий внесок українського козацтва у загальносвітовий досвід інформаційно-психологічних операцій. Дослідження показало, що успіх таких операцій залежав від їх здатності пристосовуватися до мінливих обставин і потреб аудиторії, а також від використання новітніх методів і засобів комунікації. Автори закликають до подальшого вивчення пропаганди як зброї та її впливу на сучасні конфлікти.

Перспективи подальших досліджень в означеному напрямі вбачаємо у педагогічних умовах підготовки офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бунеев Т.В., Блощинський І.Г., Сінкевич С.В. Історія війн та збройних конфліктів : підручник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2016. 340 с.

2. Ганьба С.О. Філософія за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Хмельницький : Видавництво НА ДПСУ, 2022. 344 с.

3. Демський В.В., Юрчак Ю.М. Проблема захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу на персонал відділу охорони державного кордону в контексті інформаційної війни. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби*

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОТИДІЇ У СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ ТА ДО ПОЧАТКУ НОВОГО ЧАСУ

України. Серія: психологічні науки. Хмельницький : Видавництво НА ДПСУ, 2019. Вип. 1 (12). С. 83–94.

4. Демський В., Кабачинський М., Юрчак Ю. Програма протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад органу охорони Державного кордону. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки.* / гол. ред. О.Ф. Волобуєва. Хмельницький : Видавництво НА ДПСУ, 2019. № 4 (15). 357 с.

5. Жарков Я.М., Компанцева Л.Ф., Остроухов В.В., Петрик В.М., Присяжню М.М., Скулиш Є.Д. Історія інформаційно-психологічного протиборства : підруч. / за заг. ред. д. ю. н., проф., засл. юриста України Є.Д. Скулиша. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 212 с.

6. Журавель В., Бурбела С., Юрчак Ю. Деякі педагогічні питання протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад органу охорони державного кордону в умовах війни. *Молодь і ринок.* 2024. № 1 (221). С. 73–77. DOI: 10.24919/2308-4634/2024.298619.

7. Жданович О. Зі Скандинавії у Причорномор'я. Військове мистецтво готів на теренах України: науково-популярне видання. Київ : Темпора, 2017. 96 с.: іл.

8. Купрієнко В.Д. Рекомендації суб'єктам забезпечення прикордонної безпеки щодо стратегічного управління організаційним потенціалом прикордоння : збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. *Військові та технічні науки.* Хмельницький : Видавництво НА ДПСУ, 2019. Вип. 1 (67). С. 142.

9. Кун М.А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. 4-е видання / худож. оформл. В.І. Баріби. Тернопіль : АТ "Тарнекс", за участю МП "Мальви", 1993. 416 с.: іл.

10. Кривоніс Максим [Текст] : іст. роман / В.М. Кулаковський. Київ : Укр. Центр духовної культури, 1998. 560 с. (Український історичний роман). ISBN 966-7276-09-0

11. Меріме П. Богдан Хмельницький : роман, іст. напис, новели / пер. з фр., передмова й примітки Н.М. Горячої ; худож. ілюстратор Є.В. Вдовиченко ; худож.-оформлювач Б.П. Бублик. Харків : Фолио, 2004. 511 с. (Б-ка світ. літ.).

12. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. Ст. 208.

13. Руденко І. Війна цивілізацій: анатомія російсько-українського конфлікту. Київ : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2020. 436 с.

14. Сокирко О. Конотопська битва 1659 р. : Триумф в час Руїни. Київ : Темпора, 2008. 72 с.: іл.

15. Сунь-цзи, У-цзи. Мистецтво війни / переклад з англ. Григорія Латника ; Трактат про воєнне мистецтво ; переклад з англ. Ігоря Андрущенка. Київ : Арії, 2023. 144 с.

16. Юрчак Ю.М., Пархомов О.М. Інтелектуальний аналіз інформаційної складової гібридної війни російської федерації проти України в медіапросторі. *Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, ад'юнктів (аспірантів). Черкаси : Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2023. (Черкаси, 12 травня 2023 року). Черкаси : Вид-во 2023. С. 354–355.

17. Torichnyi V., Biletska T., Rybshchun O., Kupriyenko D., Ivashkov Y. & Bratko A. Information and propaganda component of the Russian Federation hybrid aggression: Conclusions for developed democratic countries on the experience of Ukraine. *TRAMES.* 2023. No. 25 (75/70). pp. 355–368. DOI: 10.3176/tr.2021.75.02.

REFERENCES

1. Bunicev, T.V., Bloschynskiy, I.H. & Sinkevych, S.V. (2016). *Istoriia viin ta zbroinykh konfliktiv: pidruchnyk* [History of wars and armed conflicts: textbook]. Khmelnytskyi, 340 p. [in Ukrainian].

2. Hanba, S.O. (2022). *Filosofia za profesiynym spriamuvanniam : navchalnyi posibnyk* [Philosophy by professional direction: a study guide]. Khmelnytskyi, 344 p. [in Ukrainian].

3. Demskyi, V.V. & Yurchak, Yu.M. (2019). Problema zakhystu vid nehatyvnoho informatsiino-psykholohichnoho vplyvu na personal viddilu okhorony derzhavnoho kordonu v konteksti informatsiinoi viiny [The problem of protection against negative information and psychological influence on the personnel of the state border protection department in the context of information warfare]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences.* Khmelnytskyi, Vol. 1 (12). pp. 83–94. [in Ukrainian].

4. Demskyi, V., Kabachynskiy, M. & Yurchak, Yu. (2019). Prohrama protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu na osobovyi sklad orhanu okhorony Derzhavnoho kordonu [The program for countering the negative informational and psychological influence on the staff of the State Border Guard]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences.* (Ed.). O.F. Volobuev. Khmelnytskyi, No. 4 (15). 357 p. [in Ukrainian].

5. Zharkov, Ya.M., Kompantseva, L.F., Ostroukhov, V.V., Petryk, V.M., Prysiazhniy, M.M. & Skulysh, Ye.D. (2012). *Istoriia informatsiino-psykholohichnoho protyborstva : pidruch.* [The history of informational and psychological struggle: textbook]. (Ed.). Ye.D. Skulysh. Kyiv, 212 p. [in Ukrainian].

6. Zhuravel, V., Burbela, S. & Yurchak, Yu. (2024). Deiaki pedahohichni pytannia protydii nehatyvnomu informatsiinomu vplyvu na osobovyi sklad orhanu okhorony derzhavnoho kordonu v umovakh viiny [Some pedagogical issues of countering the negative information influence on the personnel of security authority of state border in conditions of war]. *Youth & market.* No. 1 (221). pp. 73–77. DOI: 10.24919/2308-4634/2024.298619. [in Ukrainian].

7. Zhdanovych, O. (2017). Zi Skandinavii u Prychornomoria [From Scandinavia to the Black Sea]. *The military art of the Goths on the territory of Ukraine: a popular scientific publication.* Kyiv, 96 p. [in Ukrainian].

8. Kupriyenko, V.D. (2019). Rekomendatsii subiektam zabezpechennia prykordonnoi bezpeky shchodo stratehichnoho upravlinnia orhanizatsiynym potentsialom prykordonnia [Recommendations to subjects of border security on strategic management of the organizational potential of the border]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Military and technical sciences.* Khmelnytskyi, Vol. 1 (67). p. 142. [in Ukrainian].

9. Kun, M.A. (1993). *Lehendi i mify Starodavnoi Hretsii* [Legends and myths of ancient Greece. 4th edition / Artist. form V.I. Bubyk. Ternopil, 416 p. [in Ukrainian].

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ

10. Kryvonis Maksym [Tekst] ; Severyn Nalyvaiko : Ist. roman / V.M. Kulakovskiy ; Kyiv, 1998. 560 p. (Ukrainskyi istorychnyi roman) [(Ukrainian historical novel)]. ISBN 966-7276-09-0 [in Ukrainian].
11. Merime, P. (2004). Bohdan Khmelnytskyi: Roman, ist. napys, novely [Bohdan Khmelnytskyi: Novel, history, inscription, short stories]. Trans. from Fr. / Foreword and notes by N.M. Hot; Artist illustrator E.V. Vdovychenko; Artist designer B.P. Bagel. Kharkiv, 511 p. [in Ukrainian].
12. Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 03.04.2003 r. № 661-IV [On the State Border Service of Ukraine: Law of Ukraine dated 04/03/2003 No. 661-IV]. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. No. 27. Art. 208. [in Ukrainian].
13. Rudenko Ihor Viina tsyvilizatsii: anatomii rosiisko-ukrainskoho konfliktu [War of Civilizations: Anatomy of the Russian-Ukrainian Conflict]. Kyiv, 2020. 436 p. [in Ukrainian].
14. Sokyрко, O. (2008). Konotopska bytva 1659 r. : Triumf v chas Ruiny [The Battle of Konotop in 1659: Triumph in the Time of Ruin]. Kyiv, 72 p. [in Ukrainian].
15. Sun-tszy, U-tszy (2023). Mystetstvo viiny [The Art of War]. translation from English Hrihoriy Latnyk; A treatise on the art of war; translation from English Igor Andruschenko. Kyiv, 144 p. [in Ukrainian].
16. Yurchak, Yu.M. & Parkhomov, O.M. (2023). Intelktualnyi analiz informatsiinoi skladovoi hibrydnoi viiny rosiiskoi federatsii proty Ukrainy v mediaprostori [Intellectual analysis of the information component of the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine in the media space]. *Nauka pro tsyvilnyi zakhyst yak shliakh stanovlennia molodykh vchenykh / materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii kursantiv, studentiv, adiunktiv (aspirantiv)* – The science of civil defense as a way of developing young scientists / Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference of cadets, students, adjuncts (graduate students). Cherkasy: Cherkasy Institute of Fire Safety named after the Heroes of Chernobyl National Center of Ukraine, 2023. (Cherkasy, May 12, 2023). Cherkasy, pp. 354–355. [in Ukrainian].
17. Torichniy, V., Biletska, T., Rybshchun, O., Kupriyenko, D., Ivashkov, Y. & Bratko, A. (2023). Information and propaganda component of the Russian Federation hybrid aggression: Conclusions for developed democratic countries – the experience of Ukraine. TRAMES. No. 25 (75/70). pp. 355–368. DOI:10.3176/tr.2021.75.02. [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.07.2024

УДК 37.018.2/025.8:398.8:78:908(477)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.308807>

Олена Ткаченко, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри музичного мистецтва і методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
Алла Захарченко, старший викладач кафедри
музичного мистецтва і методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ

У статті розглядається проблема створення можливостей формування естетичного смаку у школярів на матеріалах української класичної та народної музики. Охарактеризовано загально-теоретичні підходи до проблеми формування естетичного смаку, які забезпечують ефективність формування важливих якостей учнів на уроках музичного мистецтва, інтегрованого курсу “Мистецтво” та в позаурочний час, вплив на внутрішній світ дитини, формування її смаків і уподобань, що створює позитивне ставлення до навколишнього світу, розвивають творчу уяву та образне мислення.

Ключові слова: естетичний смак; учні основної школи; формування; розвиток загальної мистецької освіти; українська музика; виконавська діяльність; музичне мистецтво; інтегрований курс “Мистецтво”.

Літ. 9.

Olena Tkachenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Musical Art and Teaching Methods Department,
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav
Alla Zakharchenko, Senior Lecturer of the Musical Art and
Teaching Methods Department,
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

FORMATION OF AESTHETIC TASTE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH UKRAINIAN MUSIC

The article deals with the problem of creating opportunities for the formation of aesthetic taste in schoolchildren on the basis of Ukrainian classical and folk music. The general theoretical approaches to the problem of forming aesthetic taste are characterized, which ensure the effectiveness of the formation of important qualities of students in music lessons, the